

ALGEMEEN

O. I. M. Ydema, *Hoofdstukken uit de geschiedenis van het belastingrecht. Over de bevoegdheid van de overheid om belastingen te heffen en de plaats daarbij van het Romeinse recht in het bijzonder met betrekking tot de ontwikkelingen in Holland tot aan 1795* (Dissertatie Leiden 1997; Groningen: Wolters Noordhoff, 1997, xii + 301 blz., f89,50, ISBN 90 01 98407 X).

Nederlandse rechtshistorici waren tot op heden van mening dat het Romeinse recht weinig te bieden heeft voor wie geïnteresseerd is in de rechtsgronden voor belastingheffing. Bij de Romeinen zou immers het belang van de heerser de enige grond voor belastingen zijn geweest. Bovendien hebben de Romeinen viereeneenhalve eeuw geen (directe) belastingen hoeven betalen, omdat de buit van overwonnen volkeren voldoende opleverde. In wat Ydema noemt 'het oudste Nederlandstalige fiscaal-juridische handboek' verwees de achttiende-eeuwse Zutphense jurist Schomaker echter wel degelijk voortdurend naar het Romeinse recht. Ging deze Schomaker — met andere juristen van vóór de Franse Revolutie die hetzelfde deden — dan dus bij de duivel te biecht? Of hadden de eerder bedoelde rechtshistorici ongelijk?

Van een auteur die zo'n vraag stelt mag verwacht worden, dat hij wil aantonen dat dat het geval was. Ydema concludeert inderdaad dat er volgens het Romeinse positieve recht wel degelijk grenzen in acht genomen moesten worden bij belastingheffing. Hij signaleert in zijn boek voorts allerlei parallellen tussen Romeinse en Hollandse belastingen. Terecht waarschuwt hij er echter tevens voor, dat 'dergelijke parallellen natuurlijk niet hoeven te betekenen dat het Romeinse recht directe inspiratiebron is geweest' en 'dat mensen door de eeuwen heen vaak steeds weer dezelfde oplossingen bedenken voor vergelijkbare problemen' (177). In zijn conclusie oppert hij dan ook dat het Hollandse belastingstelsel, zich 'misschien' toch meer ontwikkeld heeft 'volgens lijnen die afhankelijk waren van wisselende machtsverhoudingen', en dat we de invloed van het Romeinse recht 'misschien' toch niet moeten overdrijven (265).

Voorafgaand aan zijn conclusies heeft hij eerst een overzicht gegeven van het Romeinse belastingrecht (hoofdstuk 2) en van zowel het terugtreden als de herleving daarvan in achtereenvolgens de vroege en de late Middeleeuwen (hoofdstuk 3 en 4); daarna van de ontwikkelingen van het belastingrecht in Holland tot 1581 (hoofdstuk 5) en vervolgens van die in het belastingrecht in het algemeen tot 1795 (hoofdstuk 6). De vraag dringt zich op of dit niet een wat al te ambitieus programma is geweest. De inhoud van de hoofdstukken is niet steeds even overtuigend.

De auteur waarschuwt er bijvoorbeeld voor dat het beeld dat in middeleeuwse en latere commentaren wordt geschetst over de rechtsgronden voor belastingen bij de Romeinen, gebaseerd was op een 'selectief gebruik van beschikbare bronnen zonder aandacht voor de context' (28). Niettemin zijn de gegevens voor zijn hoofdstuk 'Romeins belastingrecht in kort bestek' primair ontleend aan de twaalfde-eeuwse — met overduidelijke politieke bedoelingen opgestelde — *Lex Tributaria*. Het hoofdstuk opent ook niet met bijvoorbeeld de *Codex Justinianus*, maar met Cicero, omdat 'men' zich volgens Ydema in de Middeleeuwen zo herkende in Cicero's opvatting dat belastingen regelrecht in strijd zijn met de oorspronkelijke doelstelling van de staat en dat alleen 'nood' (*nécessitas*) deze wet breekt (9).

In de eerste zin van de slotparagraaf van het volgende hoofdstuk getiteld *'Terugtrede' [cursief van mij]* van het Romeinse belastingrecht' concludeert de auteur verrassenderwijs dat in de tijd van de Merovingers en de Karolingers de oude Romeinse belastingen *bewaard* zijn gebleven. De lasten stonden 'als voorheen' in 'directe verhouding' tot de productiviteit van de agrarische grond en degenen die er op werkten, aldus Ydema (56). Voordien had hij echter vermeld dat het Romeinse *iugum* als basis voor grondbelasting niet meer bruikbaar was bij 'gebrek aan een

groot en goed georganiseerd overheidsapparaat', en dat een grovere omslagmaat gebruikt werd (49).

In hoofdstuk 5 wordt vermeld dat de veertiende-eeuwse jurist Philips van Leiden onder verwijzing naar de 'Instituten' en de 'Codex' van Justinianus de Romeinse keizer aanwees als de *princeps* die de *majestas* heeft (148). Ydema voegt daar dan aan toe, dat Alain de Lille in 1202 schreef, dat iedere lokale heerser keizer is in zijn eigen rijk (148, noot 59). Dat is voor hem vervolgens voldoende om te concluderen, dat het recht van lokale vorsten op belastingen in Holland vóór 1581 juridisch op Romeinsrechtelijke teksten werd gefundeerd (149).

In datzelfde hoofdstuk wordt de noodzaak voor de Hollandse graaf om beden voor te leggen aan de Statenvergadering in verband gebracht met 'het middeleeuws-Romeinse adagium *quod omnes tangit*' (156). Justinianus heeft namelijk ooit gezegd: wat allen aangaat, moet door allen worden goedgekeurd (93). Dat had weliswaar betrekking op de benoeming van meerdere zaakwaarnemers over een boedel, maar Ydema acht dat dan 'een mogelijk voorbeeld bij het oude gezegde, dat het burgerlijk recht als de vader en de moeder van het belastingrecht moet worden beschouwd' (94). Daarna staat het dan voor hem vast dat de middeleeuwse juristen het *quod omnes* rangir-beginsel 'op de fundamenten van het Romeinse recht' hadden geformuleerd (182). Op bladzijde 203 wordt vervolgens ook de bepaling in de Unie van Utrecht, dat de financiering van de oorlog 'by gemeen advys ende consent' moet worden geregeld, daar als vanzelfsprekend aan gerelateerd. Dit ondanks het feit dat op bladzijde 204 — onder directe verwijzing naar Justinianus' Digesten — ook het diametraal daartegenover staande beginsel *Quod principi placuit, legis habet vigorem* (wat aan de vorst behaagt, heeft kracht van wet) wordt vermeld, waar Filips II zich naar Ydema's oordeel terecht op kon beroepen.

Zinvol is zijn vaststelling in het volgende hoofdstuk, dat Hollandse juristen er in de zeventiende eeuw naar gaan streven voor hun rechtsovertuigingen te verwijzen naar klassieke bronnen (216). Maar zou dat nu ook betekenen dat men in deze tijd werkelijk van oordeel was, dat een belasting niet meer mocht worden geïnd als de oorzaak was verdwenen (*cessante causa*; 226)? Dat was dan toch wel in flagrante tegenspraak met een van de belangrijkste kenmerken van het financiële bestel van Holland, namelijk dat belastingen juist onvermijdelijk wél moesten doorgaan, ook als hun oorzaak (oorlog) allang afgelopen was, omdat daaruit de rente en aflossingen betaald moesten worden op de leningen waarmee de oorlog was gefinancierd.

Ydema heeft kennis genomen van een indrukwekkende hoeveelheid bronnenmateriaal in vele talen op het gebied van de fiscaal-historische ideeëngeschiedenis. Hij heeft de gegevens die zijn boek bevat bovendien op voorbeeldige wijze toegankelijk gemaakt door middel van niet alleen een zeer informatieve personenindex, maar bovendien een uitvoerige zakenindex. Het boek is daardoor zeker een nuttig naslagwerk geworden. Voor een vergroting van ons historisch inzicht, zowel in 'de rechtsbeginselen die de belastingheffing in het verleden hebben geregeerd' (5) als in de wijze waarop verwijzingen naar het Romeinse recht in Holland in de achttiende eeuw moeten worden geïnterpreteerd, had echter een andere, qua periode wat beperktere, maar qua soort bronnen- en literatuurgebruik wat ruimere aanpak misschien de voorkeur verdiend.

W. Fritschy

M. C. van den Toorn, e. a., ed., *Geschiedenis van de Nederlandse taal* (Amsterdam: Amsterdam university press, 1997, 697 blz., f99,50, ISBN 90 5356 234 6).

De titel, de gebonden uitvoering en de omvang van de *Geschiedenis van de Nederlandse taal* geven de indruk dat het hier om een standaardwerk over tien eeuwen Nederlands gaat. Het